

Философски алтернативи

Philosophical alternatives

5-6/2000

ГОДИНА IX
VOL. IX

СПИСАНИЕ НА ИНСТИТУТА
ЗА ФИЛОСОФСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ
ПРИ БАН

СЪДЪРЖАНИЕ

ИДЕИ И ДИСКУРСИ В ПОЗНАНИЕТО

Мераб Мамардашвили, Александър Пятигорски – Метатеоретично въведение за съзнанието 3

ИЗ ИСТОРИЯТА НА БЪЛГАРСКАТА ФИЛОСОФСКА МИСЪЛ

110 години от рождението на акад. Тодор Павлов 12
Фотин Марчев – „Славянска философия“ – основа на натурфилософската система на д-р Петър Берон 38

ФИЛОСОФИЯ И КУЛТУРА

Ели Сярова – Проблемът за сѣдга във философията на религията 47
Владимир Стойчев – Новото време и дебатът за техниката 55
Емилия Петрова – Към механизма на духовността 61
Любен Христов – Митологично пространство 68
Милена Цветкова – Религиозна манипулация: алтернативи на комуникативно поведение .. 73
Динчо Желязков – За дявола в християнството 80
Гено Матеев – Етология и етика 88
Елена Статева – Към въпроса за генезиса на глаголическата азбука 96

ФИЛОСОФИЯ И ОБРАЗОВАНИЕ

Венцеслав Кулов – За ползата от философията 107

IN MEMORIAM

Кристфрид Тьогел, Лилия Гурова – В памет на Атанас Данаилов 119

ДЕБИЮТИ

Ина Димитрова – Онтологични основи на избора 122

ЕСЕ

Ерика Лазарова – Вярата като ценност, или човешкият път към съвършенство 128
Васил Пенчев – За любовта и езика – Радичковата новела „Козел“ 131

ОТЗИВИ

Нонка Богомилова – „Световното християнство и марксизмът“ 139
– „Секти и култове. Какво трябва да знаем за Новите религиозни движения“ 141
Нина Димитрова – „Религията – дух и институция“ 142

ВАСИЛ ПЕНЧЕВ

ЗА ЛЮБОВТА И ЕЗИКА – РАДИЧКОВАТА НОВЕЛА „КОЗЕЛ“

При Радичков разкази за любовта между мъжете и жените почти няма. Толкова по-интересна е една Радичкова любовна история.

Ще започнем да я мислим тази любовна история от съвсем неочаквано място – та нали не може да е случайно заглавието на новелата, – от козела.

„Космат и черен, с разбойническа брада, той стоеше неподвижно върху скалите и само заешките му уши се движеха непрекъснато, за да обработват звуковете на планината. Бяха като радари и също като радари се въртяха във всички посоки, ни един звук не им убягваше. Очите му бяха изпъкнали, почти прозрачни, сякаш слънцето преминаваше свободно през тях и само някой залутан лъч се блъскаше понякога и святакаше. С тези прозрачни очи животното прецеждаше цялата природа, пропускаше я, като оставяше единствено козите и яретата.“¹

¹ Й. Радичков. Козел. – В: Й. Радичков. Скални рисунки. С., 1970, с. 5.

Около стадото се върти човек, това е козарят. Появяват се и съвсем чужди, мимолетни хора – експедицията. Но ние настойчиво трябва да задържим вниманието си върху следното:

Защо в любовната история – а то дори по-добре съдбовна случка – между дивия и неук козар и женената „археоложка“ център, начало, „архе“ си остава козелът?

„Няколко дни козарят води експедицията до различни пещери и на два заслона. Оставяше стадото да бръсти и тръгваше, придружаван от козела. Козелът вървеше все встрани, из гората, успоредно с козаря. От експедицията му викаха: „Тоя козел си го научил да върви като куче с тебе!“ „Ами!“ – възразяваше козарят. – Сега нещо го е прихванало. Той повече край козите се върти!“²

Трябва да премислим и какво го е „прихванало“ козела. Дали пък не е загрижен за козаря, който в очите му – улавящи, долавящи и събиращи всичко (и бъдещето) – е като най-обичното, но и най-непохватно козле? Пръчът нерядко изненадва козаря:

„Първата му работа бе да посегне към ножа. Не го извади до края, само наполовина и отново го върна назад, в ножицата. Насреща му не стоеше ни човек, ни звяр, ами пръчът. „Кво правиш тука? – попита го и го перна леко по муцуната. Пръчът изви глава, но не му отговори, като че въпросът не се отнасяше до него. „Хайде!“ – рече му козарят и тръгна по обратния път. Животното заслиза подире му, без да издаде звук.“³

Така е защото козелът е безпокоен за козаря поради сякаш някакво предчувствие за беда, което иде от експедицията:

„Сега той стоеше нащрек, обърнат към шарения лагер сред ливадата, и гледаше гърба на отдалечаващия се козар. Може би първо кучето ще се спусне да захале козаря. Тогава и козелът ще се спусне срещу кучето и лагерът заедно с хората и мулетата ще види как от удара на рогата кучето ще се превърне на хвърковата сврака и ще прехвърчи над ливадата.“⁴

Не, никак не му харесва тя, тази експедиция на козела:

„Оранжеви покриви, мулета, жена, куче, лъскави съдове – това никак не се харесваше на козела. Заболяваха го ушите от кучешкия лай. Не одобряваше и това, че козарят остави стадото и съвсем доверчиво тръгна към лагера, за да се смеси с непознатата му гълчава. Миризмите, които идеха от лагера към животното, бяха все чужди, непознати и заради това му се струваха враждебни. Козелът остана да стои неподвижно, но нащрек, както сутринта върху скалите, докато козарят се отдалечаваше от него, свирукаше си безгласно с уста и все внимаваше да не се подхлъзне. Животното пресяваше с ушните си радари звуковете на лагера, търсеше отнякъде да се появи опасност, очите му прецеждаха цялата околна природа и събраха в себе си лагера като паяково яйце. Беше готов да се втурне напред при първата опасност за козаря и да смачка целия лагер.“⁵

Такъв си му е обичаят, пък и способността на козела: да прецеждат и преработват света до едно предчувствие:

„Слух и обоняние се надпреварваха, понякога обонянието откриваше първо опасността, двете уши се насочваха напред и само с едно подвикване пръчът заковаваше козите или ги възвръщаше. „Змия!“ – значеше това подвикване. Стадото възвиваше, а козелът преработваше с погледа си всеки храст и шумка и виждаше кафявата отровна змия.“⁶

² Й. Радичков. Козел, с. 40.

³ Пак там, с. 39.

⁴ Пак там, с. 19.

⁵ Пак там, 14–15.

⁶ Пак там, 5–6.

Както видяхме, към своето си стадо козелът е причислил и човека, защото и него ощежда като паешко яйце от света, наред с козите и яретата:

„С тези си прозрачни очи животното прецеждаше цялата природа, пропускаше я, като оставяше единствено козите и яретата. Стадото беше непрекъснато в тях, смалено до неузнаваемост; тъй паякът носи със себе си своето паяково яйце, пълно с живот. Когато стадото пропадаше в долина, козелът обръщаше ушите си към долината и посредством звуците го събираше цялото в себе си.“⁴⁷

Следователно козелът е разтревожен за човека: опасността козелът я чувства, но не може да я оприличи и чрез това така да я види и нападне:

„Но опасност отникъде не се задаваше, мулетата щипеха тревата спокойно, потънали до глезените в нея. Козарят продължаваше да се спуска по стръмнината, надянал на рамото си гъжвата от повет. Всеки миг можеше да се подхлъзне и да се търкулне като камък, но не се подхлъзваше. Пръчът тръскаше глава недоволно, а носовото му дишане напомняше ръмжене. Имал е случай да предугажда опасности. Животът му не бе кой знае какъв, но бе наситен с много кози преживелици.“⁴⁸

Някаква съдбовност се усеща в туй човешко спускане надолу по стръмното; козелът сякаш и той чувствава, та затова тръска глава недоволно. За този му усет така си го цени стадото:

„Стадото признава единствено козела за свой водач. Макар и да е стопанин, козарят е само слуга на своите кози, той върви непрекъснато подире им, катери се заедно с тях, спуска се по какви ли не скатове, духа го студен вятър, дъжд го мокри до кости, или пък летен зной до такава степен го притиска, че стига чак до гърлото. Козата е създадена да живее потопена изцяло в природата, с нейния кръговрат и с нейния ритъм. Човекът се мъчи да се потопи в природата, да навлезе в нейния ритъм, но твърде често се оказва изтърсен от каруца и сума време подир това тича да догони каруцата.“⁴⁹

А то като се замислим, можем дори да кажем, че това изтърскване от природната каруца му е главното на човека. Когато природата го изтърскала от своята каруца, той се затичал с все сили да я настигне и така до днес все тича подир нея, та дано я настигне. Също тъй пък Бог изтърскал Адам и Ева от своята райска каруца и те аналогично търчат, за да се качат повторно на нея.

Ако сравним човешко и козе или вълче бебе, веднага ще забележим, че човешкото е изтърсаче.

Тук нека поспрем и се поогледаме: докъде сме стигнали.

Радичков ще ни разкаже любовна история, което рядко – или един единствен път – прави. Значи това няма да е съвсем обичайна любовна история, както и да изглежда на пръв поглед.

И съответно тази любовна история е озаглавена „Козел“. Авторът отделя колкото внимание на хората, толкова и на стадото и неговия козешки свят. От тази сякаш гледна точка – и в доловителните очи на водача му – козарят е обичан и неспособен да се грижи за себе си, защото вместо, наместо интуиция (инстинкт), и на тяхно място, притежава език.

Не само козлевите, но и Радичковите очи са твърде доловителни.

За едно са доловителни козлевите очи, за друго – Радичковите! Козелът долавя и прецежда света, за да усети опасността за стадото ъвреме. Радичков долавя и прецежда света, за да усети опасността за хората ъвреме.

⁷ Пак там, с. 5.

⁸ Пак там, с. 15.

⁹ Пак там, 19–20.

За хората значи има някаква опасност, която се състои в това, че са хора, а не козли, т. е. в тяхната човешкост. Без да губим въпроса, от който тръгнахме – защо център и начало на човешка любовна история е *козелът*?, – ще добавим друг, според извървения път: каква е особената, изначална опасност в човешкостта, която опасност е очевидна за козела и за която хората са слепи?

Ето какво пише Хайдегер за Хьолдерлин: „В един накъсан, нахвърлян проект, който произхожда от времето (1800) на приведеното вече писмо, поетът казва:

„Ала човекът живее в хижа-обител и се обвива в покривалото от свян, защото е вгълбен, пък и бдителен, пази духа, както жрицата – небесния огън; туй е разсъдъкът му. И затова нему е дадена свободна воля и висша власт да заповядва и да се осъществява богоподобно, затова най-опасното от всички блага – езикът, е дадено на човека, с което той твори, руши, загива и се връща към вечно живеещото, към природата майка; с него да покаже какво е, да я наследи и да се учи от нейната божествена, всепонасяща любов.“¹⁰

Както ще видим след малко, мислейки върху този откъс от Хьолдерлин, Хайдегер се пита защо езикът да е най-опасното благо. Това трябва да си изясним и ние, а също каква е присъщата за хората опасност в човешкостта.

Смисълът на думите проличава по-зримо в действия, доизясняващи се в сюжет, и за да не са абстрактни, свързани с имена (герои).

И така за нас, за тълкувателите на „Козел“, са думите на Хьолдерлин, цитирани пък и от Хайдегер: „Ала човекът живее в хижа-обител и се обвива в покривалото от свян, защото е вгълбен, пък и бдителен, пази духа, както жрицата – небесния огън; туй е разсъдъкът му.“

„Козарят живее в хижа-обител.“ Къде обаче е „ала“, с което започва изречението на Хьолдерлин? В крайна сметка целият сюжет на „Козел“ ще добави това „ала“. „Ала“ ще дойде като експедицията и жената, обикаляща за скални рисунки, като ехо ще му отвърне козарят с любов, ще отехти отново „ала“-то с другата – или същата? – любов на жената, ала ще я направи публична училищното наблюдение, ала ще се отрече жената от своята любов, ала ще се озове в затвора козарят за „изнасилване“, ала ще иска жената козелът да я изпотъпче, ала ще я прескочи козелът. Ала значи ли това, че човекът не живее в хижа-обител? Или пък тъкмо другото значи – а именно точно казаното от Хьолдерлин и преповторено заради важността му от Хайдегер, – „Ала човекът живее в хижа-обител...“

Коя е тази символична „хижа-обител“ на човека според Хьолдерлин? Какъв е нейният символичен смисъл? На усамотяване и откъсване от останалия свят, на вгълбяване на човека в себе си, което вгълбяване е принудено, защото той трябва да е бдителен, за да опази своята уникална особеност – разсъдък си. Следователно в тази, и то заздана хижа-обител живеят преди всичко другите герои-хора на новелата, не козарят. Ала (!) той също – нали е човек – живее в хижа-обител, па макар и без зидове. Сякаш сюжетът на Радичковата творба се гради около зидовете на човешката хижа-обител: да ги има или да ги няма.

С лекота отстранихме възможността за колкото естественото, толкова и нищо неказващо тълкуване на любовната история като сблъсък на „градското“ и „селското“, „природното“ и „култивираното“, „спонтанната любов“ и „обществените условности“.

Бих казал, че авторът може да ни ги е подхвърлил и с поучително лукавство.

Нека заедно с това обаче се уверим, че избраният текст от Хайдегер (а чрез него и от Хьолдерлин) е в същата мисловна област, в която се движи и новелата „Козел“:

¹⁰ М. Хайдегер. Хьолдерлин и същността на поезията. – В: М. Хайдегер. Същности. С., 1993, с. 53.

„Езикът – пише по-нататък Хайдегер, – полето на „невинното от всички занятия“, е „най-опасното от богатата“. Как се съчетават тези неща? Засега нека оставим този въпрос и да осмислим следното: Чие благо е езикът? Доколко е най-опасното благо? В какъв смисъл изобщо е благо?

Най-първо – продължава Хайдегер – нека имаме предвид къде стоят тезите за езика – а именно в проект за творба, която трябва да покаже кой е човекът за разлика от всички останали същества в природата: в проекта също така се споменават розата, лебедите, елените в гората. А приведените текст е от мястото, където растението е различено вече от животното и идва човекът с „Ала човекът живее в хижа-обител...“¹¹

Тази област, в която главният въпрос е „кой е човекът за разлика от всички останали същества в природата“, е антропологията. Тъкмо тази е мисловната област и на „Козел“: да се определи човекът спрямо другите същества в природата. Следователно заглавието на новелата може да се разбере и така: „Козел и човек“.

„Козел и човек“ – „Инстинкт и език“.

Макар и не твърде явно подчертавана, темата „любов и език“ може и да е сред централните за европейското осмисляне на човека.

Тъкмо в любовта езикът (знакът, специфично човешкото) и инстинктът се срещат, сблъскват и разпиляват в милиардите дъгобагри пръски на човешката култура.

Нека с шеговита синекдоха подскажем, че наистина е така. Всеки ден виждаме десетки млади момичета, покачени върху явно неудобни обувки, наричани дамски. Всъщност те нямат избор, точно както други жени по света и във времената ще изтягат вратовете си с обръчи или пък ще бинтоват и умаляват до окуцвяване краката си. Човешкият пол е силно означен. По-силно означеният пол е женският. Инстинктът е този, който движи стремежа за означаване.

Подаряват се рози. Това е знак за любов. Но пак инстинктът е този, който се стреми да се означае, за да стане любов.

Изнасилването е престъпление. Неговата същност е, че инстинктът не се е означил, а е изненадал. Означаването, разбира се, съдържа възможността и за неприемане.

А и в новелата козарят ще бъде съден за изнасилване на жената, т. е. за неозначеност на инстинкта си. Ала това, както знаем, не е вярно, той е означил инстинкта си. Жената също е означила инстинкта си. И той се е осъществил. Това пък е споделена любов.

Ала жената, изненадана от училищното наблюдение, означава означаването си като неозначеност (!), защото е означено, че е женена, т. е. означаването на нейния инстинкт е на свой ред означено като трайно означаване.

Патосът на един друг немскоезичен философ – Витгенщайц – в крайна сметка е да се спре с означаването. Знаците вече са заживели собствен живот и водят хората към объркване, неяснота и заблуда.

Но как това ще е възможно, ако тъкмо разширявайки неозначеното у човека, инстинктът поражда все по-голямо означаване?

Каква е тази странна човешка природа!

Нека проследим вече любовната история, ала задържайки вниманието си не толкова върху нейните перипетии, а върху знаците, чрез които тя скрито се осъществява:

„Пътят бе стръмен, тя се зачерви от катеренето, солидният мъж тук и там ѝ подаваше ръка или я съветваше: „Отсам!“ „Ето тук стъпи.“ „Почакай, я виж!“ Показваше ѝ синьо цвете, листата му бяха сухи като крилата на водно конче и също тъй прозрачни. „Изглежда, че е мъжът ѝ“ – реши козарят и не се излъга, щото тя два или

¹¹ М. Хайдегер. Цит. съч., 53–54.

три пъти се обърна към него с думата мъжо. Колкото и да беше осторожен, козарят ни веднъж не забеляза да го поглежда по познатия остър начин, като че се връзва в него. Вървеше напред и уж чувстваше върху гърба си погледа ѝ, а обърнеше ли се, тя или вървеше загледана в краката си, или стоеше ребром към него, загледана в начупените линии на планината. Козарят бе тръгнал за заслона с въодушевление, по пътя въодушевлението му посивя.¹²

Я, колко и най-разнопосочни знаци, при това в толкова кратък откъс! „Солидният мъж“ означава пътя на жената. Това за козаря означава, че е мъжът ѝ. Жената означава „солидният мъж“ с думата „мъжо“ и потвърждава предположеното означение на козаря. Ако има разлика, това вече е знак: погледът на жената пронизва козаря, но не и мъжа ѝ. Какво ли значи този пронизващ поглед на жената? И накрая се сецваме и за автора, когато той на свой ред пряко означава въодушевлението на козаря, че е посивяло. При толкова много знаци четецът очаква вече ... именно любовна история.

Да проследим и какво става със знаците, когато човешката любов се споделя: „Кой ли може да е толкова рано!“ – помисли козарят и зърна през вратата метла. Метлата вдигаше прахуляк, помиташе пръстения под. Ускори крачка и кога надникна вътре, видя, че е тя: обърната с гръб към него, помиташе край огнището. Прокашли се, тя се обърна с метлата, рече: „А, ти ли си?“ – и пак продължи да мете. „Много боклук, откога не е метено?...“ не можа да ѝ каже откога не е хващал метлата, само затвори вратата и я подпря с гръб. Стоеше вторачен в нея, тя пребръска край нозете му. „Отмести се!“ – каза му и той се отмести, за да не го премеете. седна на одъра, жената отвори вратата, измете навън боклука и застана на прага, за да оправни забрадката си, да се поизтупа. Гледаше я и му се струваше, че така е било сума време, че тя си е била все тука, в неговата станца, и докато той дои козите, премита с метлата, после ще се наведе да стъкне огъня и ще почне да готви. А през това време той оглежда стените, мисли, че трябва да подкърпи тук-там, да замаже пукнатините, да донесе вар и да белоса. Ще стане по-светло, пусти пушек все опушва и таванът си е винаги бозов, като козя кожа виси отгоре. Сети се, че ако тури синка във варта, таванът ще стане малко синкав, а ако пък тури сол, ще добие и блясък. Със сол и синка – реши в себе си козарят, докато гледаше ту жената на прага, ту бозовия опушен таван.¹³

Тук вече има общ знак в действията на жената и в мислите на мъжа. Дом! Това ще е знакът за споделената любов. Нека по-нататък проследим знаците по този път.

„Тя обаче не отиде да стъкне огъня, както очакваше, а затвори вратата и седна до него. Дотук всичко беше спокойно, плавно, като че много отдавна познато, може би шото отдавна се бе готвил за него и много пъти го е преживявал под същия този опушен таван.

Но не излезе съвсем познато, обхвана го лек смут. Тя беше по-спокойната в начало, сетне като че тя беше малко смутена, а той почувствува известен кураж в себе. То беше по-късно, когато тя ставаше от одъра и се оправяше. Личеше си, че е смутена, и това, че се смущаваше, го изпълваше с кураж. Само да каже: „Недей!“ – помисли си той, – и ще я повала. Тя го погледна, каза му: „Недей!“ – той я повали отново на одъра. Искаше да му каже: „Недей ме гледа така!“ – но той не ѝ даде време да се доизкаже... Това си спомняше по-късно.¹⁴

Аха! Жената сяда и с това дава знак. Но на мъжа му е необходим вече друг знак: „Недей!“, който да отключи минималната необходима агресия. Жената дава и този знак. И на какво да обърнем вниманието сега? Ами пак на знаците, по-точно на тяхната липса:

¹² Й. Радичков. Козел, с. 40.

¹³ Пак там, с. 49.

¹⁴ Пак там, 49–50.

„Когато лежеха за втори път върху твърдия одър и над тях опушеният таван висеше като разпъната козя кожа, козарят се чувствуваше като стопанин, комуто не се излиза навън, разнежен, отпуснат, мързелив и глух за подвикванията на стоката. „Ще имаш време да се набръстиш!“ – помисли за стадото, но не бързаше да стане от одъра и да го пусне.“¹⁵

Липсата на знаци ще се подчертае от някакъв страничен знак. И го дава „стоката“, сиреч стадото. Козарят обаче е вече повече от ленив за знаците:

„Много ли време останаха заедно, също не помнеше. Опитваше се по-късно да възстанови всичко в най-пълните му подробности и странно – то преминаваше само за миг, и още по-странно, не можеше да си спомни дори лицето ѝ. Изглежда, че лице, видено от много близко, трудно се запечатва в съзнанието. В някаква мъгла потънаха по едно време, отвсякъде ги обгръщаше тръпчив мирис, подлудяваше ги. В ушите му отекваха любовните ѝ подвиквания – не беше чувал такива подвиквания ни от човек, ни от птица, ни от животно в гората. И както подвикваше, скочи изведнъж и го загледа с разширени очи; ноздрите ѝ също бяха разширени, дишаше учестено. „Тук има някой!“ – каза тя тихо и с едно бързо движение на ръката прикри голотията си. „А?“ – не разбра в първия миг козарят.

Изправи се.

„Чуваш ли?“ – попита го тя.

Обхвана го отново смут. Но това вече не беше любовният смут, познат му от началото, а по-скоро страх. И двамата слушаха и гледаха към вратата.

Някой дишаше зад вратата.

Дали не им се чуваше така от страх?

„Кой е?“ – попита козарят.

Отвън почукаха върху дъската: чук! чук! – но човекът не се обади.

„Кой си ти?“ – попита за втори път козарят, но онзи зад врата мълчеше; само дишаше тежко, носово, в дишането му се долавяше закана.

„Мъжът ми!“ – по-скоро помисли, отколкото да каже жената, той разбра това по движението на устните ѝ. Тя едва дишаше, вкопчана в него, заглеждана вторачено в лицето му. Той въздъхна, лицето му стана напрегнато.

Отиде да отвори вратата.

Козелът стоеше навел глава до вратата, като че подслушваше какво става вътре. Козарят го изненада, той трепна и каза само едно носово: „М!“ Провря глава през отворената врата, разгледа стаята, спря погледа си върху жената. От животното на вълни идеше дъх на пърчовина. Ето чий бил тръпчивият мирис, дето ги подлудяваше.“¹⁶

Ами да, не само козарят и жената, но и ние забравихме за козела, защото много се бяхме прехласнали:

„Козарят блъсна силно вратата, така че да може да удари козела с нея. Но и козелът не беше вчерашен, подложи рогата си. Вратата се блъсна в тях, резето се издрънча и се отвори отново. Козарят взе тоягата, тръгна към вратата, пръчът отскочи, преди още да го е пернал, и тръгна малко обидено към козарника. Нито веднъж не се обърна да погледне назад.“¹⁷

Нека си спомним, появи ли се козелът – козел и човек, – възниква въпросът за човека.

„Кой е човекът? Този, който трябва да покаже какво е самият той. Показването веднъж значи изказване и същевременно – присъствие на изказването в изказващото се. Човекът е този, който Е тъкмо в показването на собственото си битие. Това

¹⁵ Пак там, с. 50.

¹⁶ Пак там, 50–51.

¹⁷ Пак там, с. 51.

показване няма предвид едно допълнително и случайно изразяване на човешкото битие; по-скоро то осъществява това битие чрез себе си.¹⁸

Досега може би „любов“ и „език“, колкото и да се мъчех да ги съединя, все си стояха всеки със собственото високомерие. Но ето виждам, вече се попоглеждат. Действително езикът не може да е „допълнително и случайно изразяване на човешкото битие“. Не, по-скоро той „осъществява това битие чрез себе си“. Ако наречем осъществяващото се човешко битие любов, следва да заключим – и то съвсем правилно, – че езикът осъществява любовта чрез себе си.

Действително вече видяхме всички знаци, които осъществиха любовта на козая и жената чрез себе си.

И поради важноста му още веднъж да го повторим:

Езикът осъществява човешкото битие като любов чрез себе си.

Следва да се запитаме как и доколко човешкото битие е любов. Има ли човешко битие, което да не е любов? И може би малко неочаквано: защо също така човекът е изтърсаче от каруцата на природата?

Когато видим нещо, ние осмисляме нашето виждане като – наистина скромен, но наш – успех. Ако го наречем, ние мислим, че даваме знак на другите хора; например обградете го, загашете го, хванете го, убийте го и го изяжте. За да не стане грешка с кое „го“ трябва да се случат тези неща, ние „ги“ („го“-тата) наименуваме и с това различаваме едно от друго, но вече обединени преди това като „го“-тата.

И така „човекът живее в хижа-обител“, въобразявайки си, че е преследван и обсаждан.

Ала истината на любовта в езика е, разбира се, съвсем друга. Нещото, което сме видели, всъщност само ни се е явило и чрез това ни е дало знак за един разговор или една любов. Нашата дума, с която го наименуваме, отвърща на неговото явяване, и чака да види как нещото ще продължи разговора или знаците на любовта.

В първия случай „го“-тата бяха набелязаните обекти „за изнасилване“. Във втория случай същите те са нещата, които за нас се появяват, с нас започват разговор със знаците на любовта, на нас се даряват в очакване на приятелско доверие или любовно сливане.

Вече можем да проумеем защо езикът е най-голямото благо и най-опасното. От едната, „нашата“ страна, от която е най-голямата опасност, той е подвикванията на човешката ловна дружина, тръгнала едва ли не да изтреби целия свят. От другата страна, от която е най-голямото благо, той е нашите си човешки реплики, в спокойния, приятелски или напрегнатия, любовен разговор, който бихме могли да – и все пак понякога – водим с нещата. И все пак понякога водим с нещата... Хьолдерлин – а Хайдегер многократно обръща внимание на тези му думи – казва така: „Пълен със заслуги, ала все пак поетично живее човекът на тази земя...“

Човекът-новородено, изтърсачето на природата, научава езика с любов, а то ще рече постично. Човекът, бидейки бебе, живее от любовта на околното, а то – той иначе е толкова безпомощен, че мигом ще загине без самопожертвувателна любов на природата-майка, както я нарече Хьолдерлин в цитирания малко по-горе откъс.

За човека-бебе, за да научи езика – висшето благо и опасност, – е любовта на (и към) безпомощността. Близките хора представят и представляват любовта на близкото. Така най-обичното изтърсаче може да се окопоти. (Докато кончето се ражда окопитено.)

Затова човекът е любов и език.

Дали с това успяхме да се доберем до ключа за най-дълбокия пласт на новелата-пригича „Козел“: пригичата за човешкостта на любовта и езика?

¹⁸ М. Хайдегер. Цит. съч., с. 54.